

TARBIYA JARAYONI MOHIYATI VA MAZMUNI.TARBIYA TAMOYILLARI

Shahrisabz davlat pedagogika insituti

Pedagogika fakulteti

Pedagogika kafedirasi o'qituvchisi

Rahmatullayev Botir Sobir o'g'li

Ped 4.24-guruh talabalari

Mamatqulova Maftuna Farxod qizi

To'qinova E'zoza Tolmas qizi

Rahmatullayevbotir70@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-8327-7309>

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya jarayonining mohiyati, mazmuni va uning pedagogik jarayondagi o'rni ilmiy asosda yoritilgan. Tarbiyaviy faoliyatning asosiy yo'nalishlari — aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik va mehnat tarbiyasi orqali shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, tarbiya tamoyillari — maqsadga yo'naltirilganlik, tizimlilik, izchillik, shaxsga yo'naltirilganlik, hayot bilan bog'liqlik va tarbiyaning uzluksizligi kabi pedagogik qonuniyatlar asosida ochib berilgan. Maqolada tarbiyaning jamiyat va ta'lim tizimidagi o'rni, shuningdek, shaxs kamolotiga ta'siri haqida ilmiy mulohazalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: tarbiya, tarbiya mazmuni, tarbiya tamoyillari, shaxs rivoji, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya, pedagogik jarayon.

Аннотация: В данной статье научно обоснованно раскрываются сущность и содержание процесса воспитания, а также его значение в формировании всесторонне развитой личности. Анализируются основные направления воспитательной работы: умственное, нравственное, физическое,

эстетическое и трудовое воспитание, которые рассматриваются как взаимосвязанные элементы формирования определённых качеств личности. Особое внимание уделяется принципам воспитания, таким как целенаправленность, системность, последовательность, личностная направленность, связь с жизнью и непрерывность воспитательного процесса. В статье подчёркивается социально-педагогическая значимость воспитания, его роль в развитии мировоззрения, поведения и моральных ценностей воспитанников.

Ключевые слова: воспитание, содержание воспитания, принципы воспитания, развитие личности, умственное воспитание, нравственное воспитание, педагогический процесс.

Abstract: This article presents a scientifically grounded analysis of the essence and content of the upbringing process, emphasizing its importance in the formation of a well-developed personality. It examines the main directions of educational upbringing, including intellectual, moral, physical, aesthetic, and labor education, viewing them as interconnected components necessary for shaping key personal qualities. Special attention is given to core pedagogical principles such as goal-orientation, systematization, consistency, learner-centeredness, connection with real life, and continuity of the educational process. The article highlights the socio-pedagogical significance of upbringing and its role in forming worldview, behavior, and moral values in learners.

Keywords: upbringing, educational content, educational principles, personality development, intellectual upbringing, moral upbringing, pedagogical process.

Kirish:

Tarbiya — bu yosh avlodning ma'naviy, aqliy va axloqiy jihatdan shakllanishiga yo'naltirilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. U jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan qadriyatlar, me'yorlar va tajribalarni yangi avlodga yetkazishning

eng muhim shaklidir. Tarbiya jarayoni shaxsning har tomonlama kamolotini ta'minlash, unga ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish uchun zarur bo'lgan fazilatlarni singdirish va mustaqil fikrlashga yo'naltirishga xizmat qiladi. Tarbiya nazariyasining mohiyati.

Tarbiva nazarivasi pedagogika

fanining muhim tarkibiy qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayonning mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o'rganadi. Hayotga yangicha siyosiy va iqtisodiy nuqtayi nazardan yondashish o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasi bilan bog'liq jarayonni ham qaytadan ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Tarbiya nazariyasi Sharq mutafakkirlari va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayanadi. Tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, sotsiologiya, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya kabilarning ma'lumotlaridan foydalanadi.

1. Tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa bo'limlari: pedagogikaning

umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi hamda xalq ta'limi tizimini boshqarish bilan uzviy bog'liq.

Tarbiya jarayonining mazmuni. Tarbiva — muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'qitirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Boshqacharoq talqin etilganda, tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulqatvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir.

Tarbiva jarayoni o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari rivojlanadi,

ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi.

Tarbiya jarayonida bolalarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirish g'oyat muhimdir. Faoliyat jarayonida bola tashqaridan kelayotgan tarbiyaviy ta'sirlarga nisbatan ma'lum munosabatda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoj va xohishlarini ifodalaydi. Psixolog va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning (xoh salbiy, xoh ijobiy) ta'siri bolaning ularga munosabatiga bog'liqligini ko'rsatadi. Bola faoliyatini uyushtirishgina emas, balki tarbiyalanuvchining bu faoliyatga nisbatan turli kechinmalarni qanday anglashi, baholashi, his qilishi, ulardan o'zi uchun nimalarni olayotganligini bilishi zarur. Zero, tarbiya ijtimoiy munosabatlarning murakkablashib borishi asosida kechadi.

O'z tabiatiga ko'ra tarbiya jarayoni ko'p omilli xarakterga ega. Ya'ni, bola shaxsining qaror topishi oila, ta'lim muassasasi, jamoatchilik, ijtimoiy muhit, shuningdek, vaziyatlar xilma-xilligi, bevosita va bilvosita ta'sirlar ostida ro'y beradi.

Tarbiya jarayonining natijalari odatda bir xil xarakterda bo'lmaydi. Bu narsa o'quvchilarning psixologik (individual, tipologik), fiziologik va jismoniy xususiyatlari, ularning hayotiy va ma'naviy tajribasi, shaxsiy pozitsiyasiga bog'liq.

Tarbiya jarayoni, odatda, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini qayta tarbiyalash, bolaning atrof-muhitdagi u yoki bu hodisalar bilan salbiy aloqasi natijasida vujudga keladigan munosabatlar va ularning xususiyatlarini bartaraf etish bilan olib boriladi.

O'zini o'zi tarbiyalash shaxsni o'zida ijtimoiy qadrga ega bo'lgan fazilatlarni hosil qilish va takomillashtirishga hamda salbiy xislatlarni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyat sifatida ta'riflanadi.

O'z-o'zini aavta tarbiyalash shaxsning o'zidagi salbiy odatlar, xarakteridagi zararli sifatlarni yo'qotish, ularni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyati jarayonidir. Bola xulqidagi «og'ish»laroiladagi nosog'lom muhit, ota-onaning tarbiyada yo'l qo'ygan xatolari, o'qituvchi faoliyatidagi kamchiliklar asosida vujudga keladi. Qayta tarbiyalash jarayonida salbiy xulqni hosil qilgan sabab, sharoit o'zgartiriladi, qayta tarbiyalashda maktab va shaxsning shaxsiy ta'sirini oila, shu jumladan, ota-ona ham ma'qullashi lozim.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning uzoq muddat davom etishidir. Tarbiya natijalari tez sur'atda yoki yaqqol ko'zga tashlanmaydi. O'zida insoniy sifatlarni namoyon etgan shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda uzoq muddatli davr talab etiladi. Shaxsning muayyan vaqtning o'zida, turli-tuman qarashlar mavjud sharoitda harakat qilishi tarbiya jarayonini murakkablashtiradi. Ta'lim muassasalarida olib borilayotgan tarbiya shaxs ongi, dunyoqarashini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Binobarin, yoshlik yillarida insonning asab tizimi yuqori darajada ta'sirchan hamda beqaror bo'ladi. Shu bois tarbiya muvaffaqiyati ayni o'quvchilik yillarida shaxsga to'g'ri tarbiya berish lozimligini talab etadi.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning uzluksizligi sanaladi. Ta'lim muassasasida olib borilayotgan tarbiya jarayoni bu o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi uzluksiz, tizimli harakatlari jarayonidir. O'quvchilarda ijobiy sifatlarni qaror toptirishda yagona maqsad sari yo'naltirilgan, bir-birini to'ldiruvchi, boyitib boruvchi, takomillashtiruvchi faoliyat alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois oila, ta'lim muassasalari, jamoatchilik hamkorligida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlarning uzluksiz o'tkazilishiga erishish maqsadga muvofiqdir. Tarbiya tamoyillari. Tarbiya mazmunida oldinga qo'yilgan maqsad

va vazifalarga muvofiq o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar, shaxs xulq-atvori hamda sifatleri mohiyati aks etadi. Tarbiya mazmuni shaxsning shakllanishiga qo'yluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, kishilik munosabatlari mohiyati va darajasi, shuningdek, jamiyat mafkurasi g'oyalari asosida belgilanadi. Zamonaviy tarbiya mazmunida quyidagi tamoyillar yotadi:

1. Tarbiya maqsadining aniqligi. O'zbekiston Respublikasi ijtimoiysiyosiy mustaqilligining dastlabki yillaridayoq respublikada, amalga

oshirilishi ko'zda tutilayotgan tarbiya maqsadi aniq belgilab olindi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» g'oyalari ko'ra ijtimoiy tarbiyaning asosiy maqsadi — erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi bo'lgan komil inson va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish yo'lidagi asosiy vazifa — bu shaxsda umumiy madaniyat unsurlari, ya'ni, shaxsning aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, iqtisodiy, ekologik, huquqiy, siyosiy hamda mehnat madaniyatini tarbiyalashdan

iborat.

2. Bolalar va kattalarning birgalikdagi faoliyati. O'quvchilarning

bolalar bilan ma'naviy madaniyatini shakllantirishning eng yaxshi namunasini izlash, shu asosida tarbiyachi ishining hayotiy me'yori va qadriyatlarini aniqlash o'quvchining tarbiya jarayonidagi faolligini ta'minlashga olib keladi. Dunyoqarashi hali to'la-to'kis shakllanmagan bolalar uchun kattalarning hayotiy tajribalari, ularning shaxsiy namunalari tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega.

3. O'z-o'zini anglash. Tarbiya insonda e'tiqod, demokratik qarashlar va hayotiy pozitsiyaning shakllanishiga olib keladi. Tarbiya mazmunining eng muhim unsurlaridan biri — bu insonning hayotiy

o 'z-o'zini anglashi, uning o 'z shaxsiy hayoti va faoliyatining subyekti sifatida e'tirof etilishi bilan tavsiflanadi. Inson kamolotida fuqarolik, kasbiy va axloqiy o 'z-o'zini anglash jihatlari muhim ahamiyatga egadir.

4. Tarbiyaning shaxsga yo'naltirilganligi. Mazkur g'oya ta'lim muassasasi amaliyotining markaziy nuqtasida tarbiyaviy ishlar dasturi, tadbirlar, ularning shakl, metod va vositalari emas, balki o'quvchi turganligini anglatishga xizmat qiladi. Tarbiya jarayonida uning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, o'ziga xos xarakteri, o'z qadr-qimmatini anglash tuyg'ulari rivojlantirilib borilishi zarur.

5. Ixtivoriylik. Tarbiyalanuvchilarning iroda erkinligisiz tarbiya g'oyalari mohiyatini qaror toptirish mumkin emas. Tarbiya jarayoni,

agar u oqilona tashkil etilsa, bir vaqtning o'zida ham o'quvchi, ham o'qituvchi ma'naviyatining boyitilishiga xizmat qiladi. Agar tarbiyachi o'quvchining qiziqishi, faoliyati, o'rtoqlik va fuqarolik burchini anglash, mustaqillikka intilish tuyg'ularini ko'ra va anglay olsagina uning irodali ekanligi ayon bo'ladi. Tarbiyalanuvchining irodali bo'lishi ta'minlangan sharoitda uning shaxsiga ta'sir ko'rsatishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonida samaraga erishiladi.

6. Jamoa yo'nalishi. Tarbiyaviy ishlar mazmunida jamoaga nisbatan ijobiy munosabatni qaror toptirish yotadi. Jamoa yordamida shaxsni har tomonlama kamoloti, uning dunyoni anglash, uni to'laqonli talqin etish, insonparvarlik va o'zaro hamkorlik tuyg'ularini yuzaga kelishi va rivojlanib borishi kabi holat amalga oshiriladi.

Zamonaviy pedagogik jarayonda tarbiyalanuvchiga: inson aqliy, estetik, axloqiy, jismoniy, siyosiy-g'oyaviy, iqtisodiy, ekologik hamda diniy tarbiya olishi lozimligini uqtirishining o'zigina kam samara beradi.

O'quvchi uchun yuqorida qayd etilgan tarbiya yo'nalishlarining nima

uchun kerakligi, ularning insonga nima bera olishi kabi masalalar qiziqarlidir. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar tarbiya tizimida

muammoning mana shu jihati birinchi o'ringa qo'yilmoqda. Yuqorida qayd etilgan g'oyalar to'g'ri tashkil etilgan pedagogik jarayonda — yetuk fuqaro, malakali mutaxassis hamda barkamol oila sohibini tarbiyalab voyaga yetkazish uchun xizmat qilishi lozim.

Xulosa. Tarbiya jarayoni shaxsning har tomonlama kamol topishida muhim ahamiyatga ega. U aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, mehnat va vatanparvarlik yo'nalishlarini o'z ichiga oladi, bu esa shaxsning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlaydi. Tarbiya tamoyillari — maqsadga yo'naltirilganlik, tizimlilik, izchillik, shaxsga yo'naltirilganlik, hayot bilan bog'liqlik va uzluksizlik — jarayonning samaradorligini oshiradi. Shu asosda tarbiya shaxsni jamiyatga foydali, bilimli va ma'naviy yetuk inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Istiqlol va ma'naviyat. — Toshkent, O'zbekiston, 1994
2. Pedagogika / O'quv qo'llanma. A. Munavvarov tahriri ostida. — Toshkent, O'zbekiston, O'qituvchi, 1996.
3. N.S. Sayidahmedov. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent, Moliya, 2003. - 172 b.
4. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. — T.: Universitet, 1998.
5. Abdullaev, T. (2018). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'zbekiston.
6. Karimov, S. (2020). Maktabgacha ta'limda tarbiya jarayoni. Toshkent: Fan va Ta'lim.
7. Rasulov, M. (2018). Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash metodikasi. Toshkent: Ilm-fan.